

פרק בענייני

כבוד אב ואם

מתוך ספר "ארחות יושר" למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

כבוד אב ואם

1 **כבוד אב ואם** הוא מחמורה שבחמורות וכמו שאמרו בגמרא (ירי' פאה פ"א ה"א) מצוה חמורה שבחמורות זו כבוד אב ואם, וענשה מפריש בתורה **2** למען יאריכון ימיה וכו' מכלל וכו' (עי' חולין ק"ב וברש"י ד"ה שמתן) מלבד הענשים הנוראים לעתיד לבא **3** עד שרבי יוחנן אמר (קדושין ל"א ב'): אשרי מי שלא חמאן, ואמרו בגמרא (שם ל' ב') **4** הקנש כבודם לכבוד המקום, וכל המצער אביו ואמו **5** פאלו צער את השכינה (שם ל"א א'). ואפילו לבזות אביו ואמו פרמיה **6** וישלא בפניהם הוא ככלל ארור מקלה אביו ואמו כמו שכתב הרמב"ם (סוף פרק מממרים), **7** וארור בו - קלה בו נדוי וכו' במבאר בגמרא (שבועות ל"ז א'), וכתוב (משלי ל'):

א. הוקש כבודם לכבוד המקום. המהרש"א (בח"א שם ד"ה השוה) מבאר, שבוודאי אין כוונת הגמרא לומר שחיוכם שוה ממש, שכן בהמשך הגמרא שם (לא, ב) מבואר שכיבוד אב ואם הוא ע"י שמאכילם ומשקם מלבישם ומכסם וכו' וכל זה לא שייך כלפי הקב"ה. אלא הכוונה, שלכן נאמרו שניהם באותו לשון לומר לך שעל פי שורת הדין יש להשוותן לפי ששלשתם שותפים בו [ביצירת האדם, שהרי הקב"ה נותן רוח ונשמה, קלסתר פנים, ראיית העין, שמיעת האוזן, דבור פה, הלוח הרגלים, בינה והשכל. אביו נותן את החלקים הלבנים שבאדם, כגון: העצמות, השינים,

הגידים, הצפרנים, גלגל העין, המוח וכדומה. אמו נותנת את הדברים האדומים והצבעוניים שבגוף, כגון: העור, הבשר, הדם, השערות, השחור שבעין והאברים הפנימיים], ולכן המכבד את הוריו כאילו כיבד גם את הקב"ה כמבואר בהמשך הגמרא שם.

המהר"ל (תפארת ישראל עמ' קד) ביאר, שעצם העובדה שהקב"ה הסכים לעשות עם שני בני זוג אלו שותפות, זו בהחלט סיבה טובה שהבן יתייחס בהערכה ובכבוד רב להורים שלו. כתב רבינו יונה (אגה"ת ע'): "הרוצה לכבד את ה' יתברך - יכבד את אביו ואת אמו".

ביאורים

- כבוד אב ואם הוא מחמורה שבחמורות. כמה טעמים נאמרו בזה. א. שגדול כבוד אביו ואמו שהרי "השוה הכתוב [-המקרא] כבוד אב ואם לכבוד המקום [-הקב"ה]" (קידושין ל, ב). שבשניהם נאמר "כבד", בכיבוד הקב"ה נאמר (משלי ג, ט): "כבד את ה' מהונך", ובכיבוד אב ואם נאמר בעשרת הדברות (שמות כ, יא): "כבד את אביך ואת אמך". בכך שהמקרא השתמש באותה מילה "כבד" גם כלפי הקב"ה וגם כלפי ההורים, השוה בזה כבוד אב ואם לכבוד הקב"ה, ללמדנו שחשוב כיבוד אב ואם ככיבוד המקום. ב. שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה שקשה מאד לצאת ידי חובתה לכבדם כפי הנדרש, שאי אפשר לאדם לקיים את כבודם ככל הצורך, והוא נענש עליהם אם אינו מכבדם כראוי (רש"י, קידושין לא, ב, ד"ה אשרי). והרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים ה"א) כתב: "כבוד אב ואם מצות עשה גדולה". **2**. למען יאריכון ימיה כו' מכלל כו'. הוא מדרשת המכילתא, הביאה רש"י בפירושו לחומש (שמות כ, יב) על הפסוק "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיה": אם תכבד אותם יאריכון ימיה, ואם לאו, (הרי לא זו בלבד שלא יאריכו יתר על המדה הקצובה לך, אלא אף) יקצרון ימיה, שדברי-תורה כמו נוטריקון (כלומר, כתובים בלשון מקוצרת, שכמה משמעויות נכללות בהם) הם נדרשים, מכלל הן אתה שומע לאו, ומכלל לאו אתה שומע הן, (שמתוך הדבר המפורש, ניתן לדייק ולהבין גם הפכו של דבר).
- עד שר' יוחנן אמר אשרי מי שלא חמאן. אשרי מי שלא ראה אותם, כלומר: אשרי יתום שלא ראה את אביו ואמו מימיו, לפי שאי אפשר לאדם לקיים את כבודם ככל הצורך (שקשה לכבדם כפי הנדרש), והוא נענש עליהם אם אינו מכבדם כראוי. (רש"י קידושין לא, ב). הגמרא מבארת שדברים אלו אמרם רבי יוחנן כלפי עצמו, שהיה יתום מאב ואם, שכאשר עברתו אמו מת אביו עוד לפני לידתו, וכאשר ילדתו מתה אמו, וא"כ לא ראה מימיו לא את אביו ולא את אמו. וכן בירושלמי (פ"א דפאה) מסופר ברבי זעירא שהיה יתום מאביו ומאמו והיה מצטער ואומר הלואי היה לי אבא ואמא שאוכל לכבדם, ואירש גן עדן על ידי כך. אולם כאשר שמע רבי זעירא את שתי הברייתות דלעיל שם המדברות בחומר המצוה וקושי קיומה, אמר, ברוך ה' שאין לי לא אבא ולא אמא. **4**. הוקש כבודם לכבוד המקום. בגמרא מסכת קידושין (ל, ב): תנו רבנן, נאמר (שמות כ יב): "כבד את אביך ואת אמך", ונאמר (משלי ג, ט): "כבד את ה' מהונך". השוה הכתוב (המקרא) כבוד אב ואם לכבוד המקום (הקב"ה). **5**. כאילו ציער את השכינה. הגמרא במסכת קידושין (לא, א): "ובזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלא דרתי ביניהם צערוני". וכתב החינוך (סוף מצוה ל"ג) שהעובר על מצוה זו ביטל עשה ועונו גדול מאד שנעשה כמתנכר לאביו שבשמים. ע"כ. ובספר מנורת המאור: וכל המצער את אביו ואת אמו כאילו מסלק ממנו השכינה. ע"כ. **6**. וישלא בפניהם הוא ככלל ארור מקלה אביו ואמו. מקרא הוא בפרשת כי-תבוא (דברים כז, טז), ופירוש 'מקלה' היינו מזלזל בכבודם של אביו ואמו. **7**. וארור בו קלה בו נדוי. הגמרא בשבועות (לו, א) מביאה ברייתא המבארת מה היא משמעות לשון 'ארור', תנא, ארור יש בו לשון קלה, ויש בו לשון נידוי.

ב. היתה בזויה בעיניו. כתב החיי אדם (סז, ג): שמחמת מצות כיבוד אב ואם חייב לכבדם במחשבה, במעשה ובדיבור. ולדעת החרדים (פרק ט' א) לה-לו) עיקר המצוה היא הכבוד שבלב "שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ, שזהו עיקר כבודם, ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה".

בשיחות מוסר לרבי חיים

8 עין תלעג לאב ותבו ליקחת אם יקרוה ערכי נחל ויאכלוה בני נשר. ובספר חרדים (פ"א) פתב מעשה נזרא שהיה בלמיו באחד שפרנס את אמו אבל **9** היתה בזויה בעיניו, לימים מצאוהו הרוג מחוץ לעיר והעורבים נקרו את עיניו כמו שנאמר: "יקרוה עורכי נחל". וכל שכן לענות להם שלא בדרך ארץ שכתבו הפוסקים (ועי' ברכי יוסף יורה דעה סי' ר"מ אות י"ג) **10** דלא מהני אפילו מחילה בזה שעל בזיון **11** לא מהני מחילה. ואמרו בתוספתא דשבועות (פ"ג ה"ה) שאילו את רבי ראובן איזהו שנאוי

שמואלביץ (תשל"א, א, כב) מובא כך: "מקובלני, שאין מצות כיבוד אב מתקיימת כהלכתה, אלא אם כן מעריך הבן את אביו ומעריצו למאד, וחייב הבן למצוא באביו תכונות מסויימות בהן הוא מצטיין יותר מכל אחד זולתו, והריהו בהן גדול הדור (וכן נהג אמו"ר זצ"ל), כי אם לא יעריכנו בלבו ואינו מחשיבו במעמקי נפשו, כי אז אפילו מאכילו ומשקהו וקם לפניו ורץ לפניו, הרי זה לא קיים מצות כיבוד אב כל עיקר".

[ויש מי שכתב דאף לדברי ספר החרדים הנ"ל נראה שאין כוונתו לומר שבלא כוונת הלב אינו מקיים המצוה כלל, אלא אפשר שכוונתו דומיא דמצות תענית דהעיקר הוא התשובה, ומכל מקום מקיים המצוה בתענית לבד אע"ג דהעיקר חסר, (כמש"כ המ"ב בהלכות תענית) סי' תקמ"ט סק"א) שכל אלו הימים שישראל מתענים מפני הצרות שארעו בהם, חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, והתענית אינה אלא הכנה לתשובה, ומכל מקום אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד), כמו כן כאן במצות כבוד אב ואם מעיקרי המצוה הוא הלב, אבל בדיעבד מקיים המצוה כשמאכילו ומשקהו לבד]. **ג**. דלא מהני אפילו מחילה בזה. כתב הריב"ש (בתשובותיו סי' ר"כ) וז"ל: "ראיתי בשם הראב"ד ז"ל שאין ביד הרב למחול, ואע"פ שאמרו בפ"ק דקידושין (לב, א) הרב שמחל על כבודו כבודו מחול... היינו מידי דלית ביה בזיון כגון לעמוד מפניו וכיוצא בזה, בהנהו יכול למחול, אבל על בזיונו אינו יכול למחול, אדרבה אסרו לו למחול שהתורה מתבזית בכך ודמי למאי דאמרינן התם האב שמחל על כבודו כבודו מחול, דליכא למימר שיהא האב יכול למחול לבן לומר לו דברי חרופין וגדופין. עכ"ל.

ובשאלתות דרב אחאי (משפטים סוף שאילתא סי') כתב, האב שמחל על כבודו כבודו מחול הני מילי כבודו אבל הכאתו וקללתו לא, ע"כ. ובשירי ברכה להחיד"א (סי' ר"מ אות ח') הביא שבנוסחא קדומה בשאלתות כתוב "אבל צערו הכאתו וקללתו לא". וכן כתב המנחת חינוך (מצוה רי"ב) בשם הר"ן דעל צערו ובזיונו לא מהני מחילה. ובבן איש חי (שופטים ש"ב סכ"ב) כתב ד"א דגם צערו אינו מחול ע"ש.

בפוסקי זמנינו כתבו עפ"י לדון, בחולה הנגוף ר"ל במחלת הסרטן והרופאים העלימו ידיעת המחלה ממנו ומצווה לבנו להגיד לו האמת על דבר מחלתו האם בנו מחוייב לציית לו משום מצות כיבוד אב. דלכאורה לפי המבואר בשאלתות הנ"ל (וכפי הנוסחא המובאת בשו"ב) דאין האב יכול למחול על צערו, וביאר החיד"א ז"ל, דלא צערא דגופא שע"י חבורה והכאה בלבד אסור, אלא הוא הדין לצערא דנפשא ואדרבה צערא דנפשא חמיר טפי - א"כ בנדון דידן אם יגיד לאביו את האמת המרה על דבר חוליו בודאי יצטער אביו הרבה (ואפשר גם שתחלש דעתו ויתרע מזליה) על כן אף שצוה לו אביו כן אסור לבנו לציית לו בזה, שהרי אין צערו מחול ונמצא מצווה לעשות עבירה.

ד. לא מהני מחילה. כתב בשירי ברכה (סי' ר"מ אות ח'): אם האב או האם רוצים לשרת את בנם בדבר הגורם להם בזיון - כגון לרחוץ רגלי בנם - ויש להם נחת רוח מכך, יש להתיר להם זאת אם הם מקפידים על כך ביותר. [כדמוכח בירושלמי (פ"ק דפאה) שמסופר שם על אמו של רבי ישמעאל שבאה והתלוננה על רבי ישמעאל לרבותינו, אמרה להם: "געורו בישמעאל בני על שאינו נוהג בי בכבוד"... אמרו לה חכמים איזה מעשה של חוסר כבוד הוא עושה לך? אמרה להם: כאשר הוא יוצא מבית המדרש, אני רוצה לרחוץ את רגליו במים ולשתות מהן, והוא אינו מניח לי! אמרו לו חכמים לרבי ישמעאל: הואיל וכך הוא רצונה זה הוא כבודה, ומפני כבודה מחוייב אתה להניח לה לעשות כן].

ואף שלעיל כתבנו שלא מועיל מחילת ההורים על בזיונם, שם מדובר באופן שהבן מבזה את הוריו, ועל זה אינם יכולים למחול, אבל בנידון שלנו הרי הם עצמם רוצים למחול על כבודם ולשרת את בנם, ורצונם זהו כבודם, ולכן מותר לו לקבל מהם אף כשהם

ביאורים

- עין תלעג לאב. עין הלועגת ברמיזה למוסר האב ומבזה את תוכחות האם, ינקרו את העין הזו העורבים השוכנים בנחלים, ויאכלו אותה בני הנשר. **9**. היתה בזויה בעיניו. היתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנשאת לאיש אחר אחרי מות אביו, והאיש הזה הלך דרך ים ונהרג והושלך לים וחפשו היהודים לקברו ומצאוהו על שפת הים ועין אחת מנוקרת שנקרוה העורבים. (חרדים, פרק א אות לה).

ארחות

כבוד אב ואם

יושר

עיונים

שְׁבַע עוֹלָם, אָמַר לָהֶם זֶה הַבּוֹפֵר בְּהוֹרִיו וּבְאֵלוּ בּוֹפֵר בְּעַקְרָהּ. וּבִתְנַא דְּבִי אֱלֹהֵי רַבָּה רַבָּה (פכ"ו) אָמְרוּ ^(ח) כָּל שְׂאִינֵנוּ מִכְבֵּד אֶת אָבִינוּ וְאֶת אִמּוֹ כְּאֵלֵינוּ רוֹצֵחַ וְנוֹאֵף וְגוֹנֵב נְפֹשׁוֹת וּמַעֲדֵד עַדוֹת שְׁקֵר כָּל יָמָיו עֵינַי שָׁם בְּאֲרִיכוֹת.

וּכְבוֹד אָב וְאִם הוּא ^(י) מֵהַדְּבָרִים שֶׁנִּפְרָעִים גַּם בְּעוֹלָם הַזֶּה (עיין ירושלמי ספ"ק דקדושין) ^(י) וְכִמּוֹ שֶׁהָאֲדָם מִתְנַהֵג עִם הוֹרָיו כִּי בָנָיו יִתְנַהֲגוּ עִמּוֹ, וְזֶה מֵהַדְּבָרִים שְׂרוּאִים גַּם בְּזַמְנֵינוּ [וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר "פְּלֵא יוֹעֵץ"]

מבזים את עצמם. אכן אם יכול הבן להשפיע עליהם שלא יעשו זאת, יעשה כן ולא יקבל שימושם. עכ"ד השי"ב. וכן פסק רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב ראשון, חלק רביעי) הוראה זו למעשה: שאם הבן לומד תורה ובבואו מבית המדרש רוצים אביו או אמו לשמשו או לשתות ממימי רחיצת רגליו מפני אהבתם אליו ומשום שלומד תורה וכוונתם

לשם שמים, עליו להניח להם לעשות כן, כי מאחר וזה הוא רצונם וגורם להם הדבר נחת רוח - זהו כבודם. אמנם הבית יוסף (יור"ד רמ, כה) נוקט, שעל פי המבואר בתלמוד (קידושין לא, ב) יש מקום לחלק בין אם אביו בן תורה ובין אם אינו בן תורה, שבמקרה שאביו בן תורה אסור לבן לקבל ממנו שום שימוש, כיון שיש לחוש שיגרום הדבר ל"חלישות הדעת" לאב, כי נראה שאינו מכבדו כראוי. (וע"ע ברכ"י יור"ד שם, וחיי אדם כלל סז, כו).

עוד מצינו שבמקום שהמחילה היא לצורך מצוה כגון שמזלזל בעצמו לצורך שמחת נישואין של בנו - יש שכתבו שבכה"ג מותר לאב למחול אף על בזיונו. (עיין קובץ שיעורים פ"ק דתשובות אות מ"ז. וע"ע בביאור הלכה סי' ר"נ ס"א ד"ה כי זהו).

ה. כל שאינו מכבד את אביו ואת אמו. הנה מצות כיבוד אב ואם היא ככל המצוות שבתורה לענין תשובה, דתשובה מכפרת. אמנם הסתפק ה"מנחת חינוך" (מצוה לג): לפי המבואר ברמב"ם (פ"ב מהלכות תשובה ה"ט) ובש"ס (יומא פה, ב) דעבירות שבין אדם לחבירו לא מועיל תשובה ואין יום הכיפורים מכפר על חטאו עד שיבקש מחילה ממי שחטא כנגדו וירצה אותו, האם כאן במצוה זו של כיבוד אב ואם שהיא תוספת על כל אדם, דבאדם אחר אין איסור אלא לצערו וכאן מצוה לכבדו, אם לא כיבדו אפשר דהיא רק מצות המקום ברוך הוא ולא בין אדם לחבירו, דבין אדם לחברו אינו אלא במה שהוא שווה לכל אדם, אבל כאן הוא רק באביו ואמו, א"כ אינו אלא כמצוות שבין אדם למקום ברוך הוא, ולפי צד זה, העובר על מצוה זו ולא כיבדו, יכול לכפר על חטאו אף מבלי לבקש את סליחת הוריו [ברור, שצריך אדם להשתדל לפייס את הוריו, ולבקש את סליחתם, אמנם יועיל תשובה אף ללא בקשת מחילה מהם על כך שלא כיבדו]. או דילמא כיון שהשי"ת צווה זו המצוה בין אדם לחבירו, היא זו המצוה מן המצוות הנוהגות "בין אדם לחבירו" (כדוגמת האיסור לגנוב או המצוה של 'ואהבת לרעך כמוך'), ולא מועיל תשובה אם לא שירצה את אביו ואמו ויבקש את מחילתם. עכ"ד.

והנה מדברי הרמב"ן בפירושו על התורה (יתרו כ' יג) מוכח שסובר שהיא מצוה שבין אדם למקום, שכתב: הנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם, כי כבד את אביך - כבוד האל, כי לכבוד הבורא צוה לכבד את האב המשתתף ביצירה ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו. עכ"ל.

אמנם ברמב"ם מצאנו שסובר שמצות כיבוד אב ואם היא ככל מצוות שבין אדם לחבירו. וז"ל הרמב"ם (פיהמ"ש פ"א דפאה): המצוות כולן נחלקין בתחילה על ב' חלקים, האחד במצוות המיוחדות לאדם בנפשו במה שינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפילין וכו' והחלק השני במצוות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם, כגון אזהרה על הגניבה והאונאה וכו' וכבוד האבות והחכמים וכו'. עכ"ל.

ו. מהדברים שנפרעים גם בעולם הזה. בספר תוכחת חיים (להגר"ח פלאג'י, תולדות דף ק"ז) כתב: וכל מי שלא היה נוהג כשורה לכבד את אביו ואת אמו כראוי, הפך עליו בלהות, וצרות רבות סבבוהו, ולא יצא מן העולם, עד שירדו מנכסיהם בעניות גדול, ולא היה להם הצלחה וברכה בכל מעשה ידיהם. ומהם פגעו בהם חלאים רבים, ומהם לא זכו להבנות ויצאו מן העולם בפחי נפש בר מינן. ושם בדף ק"ח כתב: "ואם תראה בני אדם שהקלו במצות כבוד אב ואם והשחיתו התעו בו עד הכאה ועד קללה לאביו ולאמו, והם שקטים ושאננים ולא עבר עליהם כוס התרעלה, ולא נקלו ביסורין ובעניות כמשפט כתוב למי שאינו מכבד לאביו ולאמו, דע לך בנאמנות גמורה כי לסוף ימיו לא יצא נקי מהעונשין והיסורין הבאים עליו. ואם באלה לא נוסרו כלל בעולם הזה, ה' אל רחום, מאריך אפיה ויהיה עונשם יותר גדול כפל כפליים לעולם הבא. עכ"ל. וכן הוא בספר חסידים (סי' שמ"ב): ואם תראה רשעים שמקילים את אביהם ואת אמם ומצליחים, דע כי לרעתם, כדי שיהא עוונם גדוש, וכן יש רשעים כשעושים עוולה מרויחים ומצליחים וכשעושים ביושר לא יצליחו, [סיבת הדבר] כדי שיהא עוונם גדוש לכן שעה משחקת להם כדי שיפרע מהם לבסוף בגיהנם. ע"כ.

ז. וכמו שהאדם מתנהג עם הוריו כך בניו יתנהגו עמו. מלבד שכר אריכות ימים, המכבד את הוריו זוכה לבנים וכמבואר במדרש תנחומא (פרשת קדושים אות ט'): "מי הקדימני ואשלם, מי הוא שהקדים כבוד לאביו ולא נתתי לו בנים". ע"כ. וכתב בספר מדרש תלפיות (אות א' ענף אב ואם) שמכאן משמע שהמכבד את אביו הקב"ה נותן לו בנים שיכבדוהו, שמשום מדה כנגד מדה הדין נותן להיות לו בנים, ואף שמצינו כמה וכמה מכבדים אב ואם ואין להם בנים, דברים אלו נעלמים ממנו וגלויים לפני הבורא ואין להרהר

עיונים

ארחות

כבוד אב ואם

יושר

עֲרַךְ כְּבוֹד אָב וְאִם, וְעֵינַי מְגִילָה (י"א) נִמְצָא יוֹסֵף שֶׁפָּרַשׁ מֵאֲבִיו עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה כִּשְׁם שֶׁפָּרַשׁ יַעֲקֹב אֲבִינוּ מֵאֲבִיו וְעֵינַי מִסְּכַת שְׁמֵחוֹת פָּרַק י"ב] וּבְזַמֵּן ה"חֲזוֹן אִישׁ" זצ"ל הָיָה בְּבִנְי בֶרֶק אַחַד שְׂאִינֵנוּ שֶׁאֵין מִתְנַהֵג עִם אָבִיו כְּרֵאוּי וּכְשֶׁאֲבִיו נִפְטָר - אַחַר כְּמָה שְׁבוּעוֹת מֵת פְּתֹאֹם, וְהוּא הָיָה צָעִיר וּבְרִיא וְאָמְרוּ שְׂאִינֵנוּ תִּבְעוּ לְדִין. גַּם הַיּוֹם יֵשׁ אַחַד שֶׁלֹּא הִתְנַהֵג עִם אָבִיו כְּשֶׁנֶּחֱדָה בְּחַיָּיו וְאַחַר כֵּן יֵצֵאוּ בְּנָיו לְתַרְבוֹת רָעָה רַחֲמֵנָא לְצַלֵּךְ אֵף שֶׁהוּא תַלְמִיד חָכֵם, וְכֵן יֵשׁ כְּאֵלֵינוּ לְרַב וְהַרְצָחָה לְרֵאוֹת רוּאָה, הַשֵּׁם יִתְפָּרֵךְ יִצְיָלְנוּ מִכָּל זֶה.

וְשִׁבְרַי כְּבוֹד אָב וְאִם מִכְבָּר בְּמִדְרַשׁ עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת (הַחֲדָשׁ מוֹבָא בְּסֵפֶר הַדְּוָרוֹת וְנִדְפָס בְּסוֹף תּוֹרַת שְׁלֵמָה עַל יְתֵרוֹ) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן אֱלֵם הִגִּידוּ לִי בְּחֵלוֹם: שָׁמַח בְּלִבְכֶּךָ שְׂאִתָּה וְנִנְּם הַקָּצֵב מוֹשְׁבֵנוּ וּמוֹשְׁבֶכָּךָ בְּגֵן עֵדֶן וְחִלְקוֹ וְחִלְקָךָ שְׁוִין כְּאֶחָד. כְּשֶׁנֶּעֱזַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ חֹשֶׁב בְּלָבוֹ, אָמַר: אוֹי לִי שְׁמַיִם שֶׁנִּלְחַדְתִּי הַיְיָ תִּמְדִּי בְּיָרְאֵת קוֹנֵי וְלֹא עֲמַלְתִּי אֶלָּא בְּתוֹרָה, וְלֹא הִלַּכְתִּי אַרְבַּע אֲמוֹת בְּלֹא צִיצִית וְתַפְלִין, וְהָיָה לִי שְׁמוֹנִים תַּלְמִידִים, וְעַכְשָׁו שְׁקוּלִין מֵעֲשֵׂי וְתוֹרָתִי עִם הַקָּצֵב! שְׁלַח לְתַלְמִידָיו: תִּדְעוּ שֶׁלֹּא אֶכְנֵס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ עַד שְׂאֲרָאָה מִי הוּא זֶה הָאִישׁ וּמֵה מַעֲשָׂיו שֶׁהוּא חֲבָרִי בְּגֵן עֵדֶן. מִיֵּד הִלַּךְ עִם תַּלְמִידָיו מֵעִיר לְעִיר, וְשָׂאֵל בְּשֵׁם הָאִישׁ וּבְשֵׁם אָבִיו עַד שֶׁבָּא אֶל עִירוֹ. כְּשֶׁנִּכְנַס שָׂאֵל מִיֵּד הִיכָן נִנְּם הַקָּצֵב? אָמְרוּ לוֹ לְמָה אֲתָה מְבַקֵּשׁ אוֹתוֹ, אֲתָה חֲסִיד וְצַדִּיק וְתִשְׂאֵל עַל אִישׁ בְּמִזְהוּ? אָמַר לָהֶם מֵה מַעֲשָׂיו? אָמְרוּ לוֹ אֲדוֹנֵינוּ לֹא תִשְׂאֵל מִמֶּנּוּ בְּלוֹם עַד שֶׁתִּרְאֶה אוֹתוֹ. מִיֵּד שָׁלַחוּ בְּשִׁבְלֵנוּ וְאָמְרוּ לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן אֱלֵם שׂוֹאֵל אוֹתָךְ. אָמַר לָהֶם נִנְּם מִי אֲנֹכִי וּמִי אֲבוֹתִי בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שׂוֹאֵל אוֹתִי? אָמְרוּ לוֹ עֲמַד וְלֵךְ עִמָּנוּ. חֹשֶׁב בְּלָבוֹ שֶׁכָּל מֵה שְׂאִמְרוּ לוֹ שְׁקֵר הוּא, וְאָמַר לֹא אֵלֶיךָ עִמָּכֶם שְׂאִתֶּם מוֹשְׁחָקִים בִּי. מִיֵּד חָזְרוּ לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאָמְרוּ לוֹ אֲתָה אוֹר יִשְׂרָאֵל וְאוֹר עֵינֵינוּ עֲטָרַת רֵאשִׁינוּ אֵיךְ תִּשְׁלַחְנוּ בְּשִׁבְלֵנוּ הֲלֹא הוּא לֹא רָצָה לִילָךְ עִמָּנוּ? אָמַר לָהֶם תִּדְעוּ שֶׁלֹּא אֲשַׁב עַד שְׂאִתְרָאָה אִתּוֹ. הִלַּךְ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵצְמוֹ אֶצֶל נִנְּם הַקָּצֵב, וְנִפְלַל נִנְּם עַל פְּנֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר: מֵה הַיּוֹם מִיּוֹמִים שֶׁעֲטָרַת יִשְׂרָאֵל בָּא לְפָנַי עֲבָדוּ? אָמַר לוֹ דְּבָר לִי לְדַבֵּר עִמָּךְ אָמַר לוֹ דְּבָר, אָמַר לוֹ מֵה מַעֲשָׂיךָ וּמֵה מוֹלֵאכְתֶּךָ? אָמַר לוֹ אֲדוֹנֵי, קָצֵב אָנִי, וַיֵּשׁ לִי אָב וְאִם זְקֵנִים וְאִינָם יְכוֹלִים לְעַמְדָה עַל רַגְלֵיהֶם, ^(ח) וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם אָנִי רש"י

רש"י הביא שבגמרא ירושלמי (פ"א דקידושין ה"ז) מובא מעשה בהקשר לזה: יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם וכו' כיצד וכו', מעשה באדם

ארחות

כבוד אב ואם

יושר

עיונים

מַלְבִּישִׁים וּמְאַכִּילִים וּמְרַחֲצִים בְּיָדַי. מִיַּד עֲמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁקוּ עַל רֵאשֵׁי וַאֲמַר לֹא: בְּנֵי אֲשֶׁרֶיךָ וְאֲשֶׁרֶי גֹרְלֶיךָ! מַה טוֹב וּמַה נְּעִים! וְאֲשֶׁרֶי חֲלָקֵי שְׂזֵכִיתִי לְהִיּוֹת חֲבֵרְךָ בְּגַן עֵדֶן.

וַאֲמָרוּ (בתרא"ר פט"ז) ¹⁰ אָדָם בָּא לְעוֹלָם בְּאֵת בְּנֵי אַחֲרָיו, אָמְרוּ לוֹ לְשֵׁת עֶבֶד אֶת אָבִיךָ, הֲיָה זֶנֶוּ וּמְפָרְנֶסוּ וּמְכַלְפְּלוּ, בָּא שֵׁת לְעוֹלָם בָּא אָנוּשׁ בְּנֵוּ אַחֲרָיו, אָמְרוּ לוֹ לְאָנוּשׁ עֶבֶד אֶת אָבִיךָ, הֲיָה זֶנֶוּ וּמְפָרְנֶסוּ וּמְכַלְפְּלוּ, ¹¹ אָמְרוּ לוֹ לְאָנוּשׁ עֶבֶד אֶת אָבִיךָ אָמַר לָהֶם

אחד, שהיה מאכיל את אביו תרנגולים פטומים. פעם אחת שאל אותו האב: מנין לך אלה, השיבו הבן 'סבא (זקן) מה איכפת לך, טחון [=לעס] ואכול ושתוק, ככלבים הללו שאוכלים ושותקים'. בדיבורים אלו הראה הבן לאביו שקשה לו לפרנסו ולכבדו, לפיכך הוא יורש גיהנום. בספר המוסר (לר"י כלץ פ"ה) כתב: יש שמאכילו לאביו מעדנים ומלבישו בגדים חשובים ונוטל חייו מן העולם. כגון שהיה אביו זקן והיה מתאוה לאכול בבוקר כדרך שהזקנים מתאווים מפני חלישותם והיה מבקש מן הבן לאכול והיה אומר לו הבן: "עדיין לא זרחה השמש, כל כך השכמת לאכול", אעפ"י שמאכילו מעדנים הואיל וביזהו ואינו חומל על זקנותו מפסיד שכרו ונטרד מן העולם... או כגון שיחשוב בלבו ויאמר מתי ימות זה הזקן ואסתלק מהוצאה זו שאני מוציא עליו. או כגון שידבר הזקן וילעג הבן על דבריו וישחק ויאמר לאחרים "אבא אומר דברים שאין בהם טעם וכבר נתבלבלה דעתו בזקנותו" וכל המתנהג עם אביו בדברים אלו או כיוצא בהן, אע"פ שמאכילו ומשקהו כל מעדני מלך ומלבישו שש ומשי ורקמה - נטרד מן חיי העולם הבא. עכ"ל.

ט. מַלְבִּישִׁים וּמְאַכִּילִים וּמְרַחֲצִים. לעיל הובאו דברי השו"ע שחייב כל זה להעשות בסבר פנים יפות. יש להסתפק, באופן שמראה לו פנים זועפות, אם מקיים מצוה אלא שנענש עליו משום שהראהו שקשה עליו, או שאין כאן מצוה כלל, שאין זה כבוד לאב. וראה ברבינו ירוחם (נתיב א' ח"ד) שכתב: "והכל לפי הענין שאם מאכילו בטוב דרך בזיון (פירוש, בפנים זועפות) אין זה כבוד". עכ"ל. משמע מדבריו שאין כאן כבוד כלל. וכ"כ המאירי: "וכן חייב לכבד הרבה בדברים, ולא עוד אלא שאם עשה להם כל מיני כבוד שבעולם והיה מקלה (מזלזל) אותם בדברים יצא שכרו בהפסדו וקפחו". עכ"ל. משמע בפשטות מסוף דבריו שאין כאן מצוה כלל. [ועיי' בשו"ע יו"ד הל' צדקה (סי' רמ"ט ס"ג) שכתב: "ואם נתנה בפנים זועפות ורעות הפסיד זכותו", ובספר דרך אמונה (מתנ"ע פ"י ה"ד) מבואר שלא מקיים באופן זה מצוה כלל, עיי"ש. א"כ י"ל שכ"ש כאן שכתוב "כבד" שאין זה בכלל המצוה, שאין זה כבוד כלל לאביו].

י. אמרו לו לאנוש עבד את אבי אביך, אמר להם אנוש, אין אני חייב בו. בענין אם יש חובה לאדם לכבד זקנו (אבי אביו). הרמ"א ביו"ד סוף סימן ר"מ מביא את דעת המהרי"ק שאין אדם חייב בכבוד אבי אביו, והרמ"א משיג עליו: ואינו נראה לי, אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו. וראה ממדרש גבי 'ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק'. [כוננו למדרש המובא ברש"י בחומש (בראשית מו, א) על הפסוק: 'ויזבח (יעקב) זבחים לאלקי אביו יצחק', שמוזה שלא אמר הכתוב גם 'אלקי אברהם' או 'לאלקי אבותיו' שזה כולל גם את אברהם זקנו, אלא תלה את הזכרת השם רק ביצחק אביו, ללמדנו שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו].

והנה בתנא דבי אליהו המוזכר כאן כתוב: אמרו לאנוש עבד את אבי אביך, אמר להם אנוש, אין אני חייב בו. לכאורה מוכח כשיטת המהרי"ק שאדם פטור מכבוד אבי אביו. אמנם יש לדחות הראיה, שקודם מתן-תורה מעיקר הדין לא היה חיוב של כיבוד אב, והיה כל זה רק ממדת דרך-ארץ בלבד ובה שייך יותר טעם זה באביו מבאבי אביו, אבל אחר מתן-תורה יש לומר שיש חיוב כיבוד באבי-אבא מדינא.

והנה רבותינו האחרונים, (הגר"א בהגהותיו על השו"ע שם ועוד) מביאים ראיה גם לדעת המהרי"ק. וכן בהגהות יד אברהם מביא ראיה לדעת המהרי"ק מדברי רש"י עצמו במסכת מכות דף י"ב לענין גואל הדם, שאם האב הרג לאחד מבניו, אין הבן השני נעשה גואל הדם לאביו, כיון שחייב בכבודו, [וכן להרוג אבא על שהרג סבא אסור משום כיבוד אב]. אבל אם הסבא הרג לאבא, אז הנכד

ביאורים

10. אדם בא לעולם. תחילת דברי התנא דבי אליהו שם הוא כך: "פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים, ובא תלמיד אחד ושאל אותי דבר, כמו בן ששאל את אביו (בנחת ובכבוד), ואמר לי, מפני מה נשתנו דורות הראשונים מכל הדורות כולם, שרבו ימיהם והאריכו ימים ושנים, אמרתי לו, בני, בשביל כך האריכו שנים כדי שיכלו לעשות [נוסחא אחרת: מפני שעשו] גמילות חסדים זה עם זה. מנין תדע לך שכך הוא, צא ולמד מעשרה דורות ראשונים, אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח. אדם בא לעולם...

עיונים

ארחות

כבוד אב ואם

יושר

אָנוּשׁ אֵין אָנִי חַיִּב בּוֹ. בָּא אָנוּשׁ לְעוֹלָם בְּאֵת קִינָן בְּנֵוּ אַחֲרָיו, אָמְרוּ לוֹ לְקִינָן עֶבֶד אֶת אָבִיךָ, הֲיָה זֶנֶוּ וּמְפָרְנֶסוּ וּמְכַלְפְּלוּ, אָמְרוּ לוֹ לְקִינָן עֶבֶד אֶת אָבִי אָבִיךָ, אָמַר לָהֶם קִינָן אֵין אָנִי חַיִּב בּוֹ וְכֵן עַד נַח. בָּא נַח לְעוֹלָם, אָמְרוּ לוֹ עֶבֶד אֶת אָבִיךָ, הֲיָה זֶנֶוּ וּמְפָרְנֶסוּ וּמְכַלְפְּלוּ. אָמְרוּ לוֹ לְנַח עֶבֶד אֶת אָבִי אָבִיךָ, קָבַל עָלָיו, וְהָיָה זֶן אֶת אָבִי אָבִיו וְכָל אַבּוֹתָיו שֶׁהָיוּ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה וְכוּ' לְפִיכָךְ בָּא הַפְּתוּב וְהַגִּיד עָלָיו לְדוֹרוֹת שֶׁהוּא הָיָה צַדִּיק, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אוֹתָךְ רְאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה" עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְדַע שֶׁאֵין עַקֵּר הַמְצָנָה לְהַאֲכִילוֹ וּלְפָרְנֶסוֹ אֶלָּא הָעַקֵּר גַּם לְכַבְּדוֹ וְשִׁיחָא לוֹ נַחַת רוּחַ מִמֶּנּוּ וַיִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ לְכָל אֲשֶׁר יֹאמֶר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשֵׁין (ל"א א'): יֵשׁ מְאַכִּיל לְאָבִיו פְּסוּיָנִי וְטוֹרְדוֹ מִן הָעוֹלָם וַיֵּשׁ מִטְּחִינוֹ בְּרַחֲמִים וּמְכִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא עֵין שָׁם בְּרִשׁוֹ. כָּלְלוּ שֶׁל דְּבַר כָּל מַה שֶׁאָדָם רוֹצֵה שֶׁבְּנָיו יַעֲשׂוּ לוֹ - יַעֲשֶׂה הוּא לְהוֹרִיו.

הורג לסבא מדין גואל הדם, שהנכד יכול להיות גואל הדם להרוג את הסבא שלו שהרג את אביו, ופירש רש"י דאינו חייב בכבודו של סבו, ומבואר שאין חיוב כיבוד לסבא. ועל הסתירה בדברי רש"י, שבפירושו עה"ת משמע שחייב בכבוד אבי אביו ואילו בפירושו בתלמוד מבואר שלא, מיישב הי"ד אברהם' עפ"י דברי הגרע"א (בסימן ס"ח) שבחיי אביו חייב בכבוד אבי אביו, אבל לאחר מיתתו פטור מלכבד את הסבא וממילא אין כאן סתירה, שהלא דברי רש"י במסכת מכות שאין חיוב כבוד אבי אביו הם בכה"ג שאביו כבר מת (שהסבא הרגו).

אמנם דברי הי"ד אברהם' צריך עיון גדול, שהרי כל הראיה שיש חיוב לכבד סבא היא מהמדרש דויזבח זבחים כו' הנ"ל וכמו שכתב הרמ"א, ושם כשירד יעקב למצרים וחב זבחים לאלוקי אביו יצחק היה זה עשר שנים לאחר פטירת יצחק אבינו, כי בשעה שנולד יעקב היה יצחק בן שישים שנה, ויצחק אבינו נפטר בן מאה ושמנונים, וכשיעקב אבינו יורד למצרים שואל אותו פרעה כמה ימי שני חיך, ואמר לו מאה ושלושים, וא"כ נוסף על שישים שנה מאה ושלושים נמצינו מאה ותשעים... הרי לנו עשר שנה לאחר הסתלקות יצחק אבינו, ועל פסוק זה

וּכְתִיב בִּירְמִיָּה (ל"ה) גַּבִּי יוֹנְדֵב בֶּן רַכָּב שֶׁצִּוָּה אֶת בְּנָיו שֶׁלֹּא יִשְׁתּוּ יַיִן וְלֹא יִכְנּוּ בַּיִת וְלֹא יִטְעוּ כָּרֶם וְכֵן עָשׂוּ, וּכְתִיב שָׁם:

"וּלְבֵית הַרְכָּבִים אָמַר יְרֻמְיָהוּ כֹּה אָמַר ה' צְבָקוֹת אֶלְקֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר שָׁמַעְתֶּם עַל מַצּוֹת יְהוֹנָדָב אֲבִיכֶם וַתִּשְׁמְרוּ אֶת כָּל מַצּוֹתָיו וַתַּעֲשׂוּ כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לֵכֵן כֹּה אָמַר ה' צְבָקוֹת אֶלְקֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִפְרַת אִישׁ לַיהוֹנָדָב בֶּן רַכָּב עוֹמֵד לְפָנַי כָּל הַיָּמִים", ¹² וַאֲמָרוּ (בספרי בהעלתך) עַל שֶׁשָּׁמַעוּ לְמַצּוֹת אֲבִיהֶם הָעֲמִיד מֵהֶם הַמְּקוֹם סוּפְרִים וְכוּ' שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בְּסַנְהֶדְרִין וּמְזַרְזִים דְּבָרֵי תוֹרָה וְאַחַתְעֲשָׂר מְבַנְּוֹתֵיהֶם נִשְׁוֹאוֹת לְכַהֲנִים וְהָיוּ מְבַנְּוֵיהֶם מְקַרְיָבִים לְגַבִּי מִזְבַּח, וַאֲמָרוּ (במכילתא יתרו) גְּדוּלָּה הַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם יוֹנְדָב בֶּן רַכָּב מִהַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם דָּוִד, שֶׁהַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם דָּוִד לֹא נִכְרְתָה אֶלָּא עַל־תַּנְאִי שֶׁנֶּאֱמַר ¹³ "אִם יִשְׁמְרוּ כְּנִיךְ אֶת בְּרִיתִי" וְאִם לֹא - ¹⁴ וּפְקַדְתִּי בְּשַׁבַּט פְּשָׁעִים", אֲבָל הַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם יוֹנְדָב בֶּן רַכָּב לֹא נִכְרְתָה עִמּוֹ

כותב רש"י שחייב אדם בכבוד הסבא (רק שחייב באביו יותר מבסבו), והיינו שיעקב היה חייב בכבוד הסבא ג"כ למרות שאביו כבר לא היה בחיים. וצריך תלמוד בדברי הי"ד אברהם'.

ביאורים

11. ולבית הרכבים אמר. [פסוק הוא בירמיה לה, יח-יט]. בני יונדב בן רכב מצאצאי יתרו, ונקראו 'בית הרכבים' על שם רכב שהיה גדול המשפחה. בית הרכבים שמרו את צוואת זקינם מלפני כמה וכמה דורות, (יונדב בן רכב ציוה לבניו והם קיימו הצוואה דורות רבים) שלא לשתות יין, ובשכר זאת, כרת ה' עמם ברית. 12. ואמרו. מה היא הברית שיעמדו לפני ה' 'רבי יהושע אומר, [וכי] גרים נכנסים להיכל [בתמיהה, שהרי בני יהונדב גרים היו], והלא [אפילו] כל ישראל לא נכנסו להיכל, אלא שהיו יושבים... 13. אם ישמרו בניך את בריתי. פסוק הוא בתהלים (קלב, יב), ובהמשך הפסוק שם כתוב 'גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך'. 14. ופקדתי בשבט פשעים. פסוק הוא בתהלים (פט, לג).

ארחות

כבוד אב ואם

יושר

עיונים

על תנאי, שנאמר: "לכן פה אמר ה' צבקות לא יפרת איש ליונדב בן רב עומד לפני כל תימים" (א) "עין ב'חזון איש" (אבן העזר סימן קמ"ח בהערות לדף ל"ב א', תוספות ד"ה "רב יהודה") מתי אין חיב לשמע להוריו והשם יתברך ישמרנו מפל עברה ועון.

יא. ועיין בחזו"א מתי אין חייב לשמוע להוריו. הרשב"א בחידושו למסכת יבמות (ו, א) כתב בזה"ל: שאין עיקר הכבוד אלא במה שיש בו הנאה וכדאמרינן בקידושין איזהו כבוד מאכילו ומשקהו ומלבישו

ומנעילו, אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה של כלום - אין זה כבוד שנצטוו עליו, וכבוד כזה אין בו עשה של תורה שידחה אפילו לאו גרידא. עכ"ל.

החזו"א (אה"ע סי' קמ"ח) דן בדברי הרשב"א, והעלה ג' חילוקים: א. עיקר מצות כיבוד היא מאכילו ומשקהו. ב. חייב לציית לאביו ולאמו גם בדבר שאין להם הנאה בו מדין כיבוד ומורא, ומכל מקום אין זה עיקר המצוה [והחילוק בין זה למאכילו ומשקהו הוא כעין מה שכתבו התוס' (שבועות כ"ב ד"ה אהיתרא) לחלק בין שיעור לחצי שיעור שגם הוא אסור מן התורה]. ג. בדבר שאין לאב רצון כלל במעשה שמצווהו אין חיוב כלל לשמוע לו ובזה מדבר הרשב"א. אבל בדבר שחפץ באמת כמו נידון מהרי"ק [שנשאל אם יש כח ביד האב למחות ביד בנו לישא אשה אשר יחפוץ בה הבן] לא שמענו שיהא (הבן) רשאי לצערו. ולשון החזו"א: "ואם האב רוצה בתקנת בנו ומצטער כשנושא אשה שאינה לרצון האב למה יהא רשאי לצערו ואינו בכלל מורא? ולמה דבר זה קל מסותר דבריו בהכרעת הדעת בלבד?" עכ"ד.

חוברת זו נתרמה לעילוי נשמת

איש יקר וישר, נקי כפיים וגומל חסד
שאו"ל בן יוסף ז"ל
נלב"ע בי"ג מנחם אב התשע"ו
תנצב"ה

ולהצלחת

פורטונה דיגה תבלט"א
ימלא ה' כל משאלות ליבה לטובה ולברכה
ותזכה לראות נחת מכל צאצאיה
מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא